

ההיסטוריוגרפיה של 'השומר' וה'הגנה'

נקדימון רוגל

במאמרה 'הערה על ההיסטוריוגרפיה של "השומר" וה"הגנה"'¹ דוחה איל כפכפי את טענתי כי עורכי 'ספר תולדות ההגנה' נכשלו בשמירת האנטימיות של אליהו איתן (קמינצקי)². כפכפי מסתמכת על מאמרו של מרדכי קושניר (שניר), 'דברים שלא בעתם'³. מאמר זה, העומד כולו בסיון הפציפיזם הגורדונואי וההתנגדות ל'גורדיוזם', נדפס לראשונה בקובץ 'בעבודה', שהוציאה הסתדרות הפועלים החקלאים. קושניר כתב את הדברים בבן-שמן, בסיון תרע"ח (מאי-יוני 1918).⁴ יש להטעים כי צפונה של ארץ-ישראל — השומרון והגליל — עדיין היה בידי התורכים, ולהוציא בודדים, כל חברי 'השומר' היו באותה עת בשטח התורכי או בבית-הכלא בדמשק או בגלות. מאמרו של קושניר תקף באיבה גלויה את 'השומר', מיעוט מזוין השואף ל'שררה לאומית' ושטוף בסודיות שעבר זמנה.

בקטע הנוגע לענייננו כתב קושניר כי שופך דם האדם דמו יישפך. 'זה אינו עונש מן השמים כי אם גזרת הגורל, פרי ישר ותוצאה נאמנה של המעשה... ראשוני החברים שנהרגו ונפלו על המשמרות, ידי מי היו בהם? ידנו עצמנו היתה בנו בראשונה. אצבע אלהים הוא זה. ומבשרי ראיתי חברים שירייהם נגואלו בדם שפרפרו שנים ביסוריהם ופלטו דמם קמצא קמצא ובמשך זמן קצר, וחושך זה מלפף את אלה החיים בקרבנו והממשיכים גורלם עד היום.'⁵

לימים, שותף קושניר, שהיה חבר הנהלת ארכיון העבודה, בעריכת קובץ 'השומר' ובעיבודו הספרותי. במכתבו אל ישראל מרמינסקי (מרום), שהעתק ממנו נשלח אל ברל כצנלסון, ואשר ממנו מצטטת כפכפי, סיפר קושניר על המחלוקת שהיתה לו עם אנשי ארכיון העבודה על עריכת החומר.⁶ לדבריו הוא הצליח לגרום לגניזת אותם קטעי זכרונות שבהם סופר על 'מסיבות מותו והרצחו של ברל', אך נכשל בנסיונו לגנוח את תמונת המוות של ברל הנרצח,⁷ ושותפיו לעריכת

1 קתדרה, 73 (תשרי תשנ"ה), עמ' 187-193 [להלן: כפכפי].

2 נ' רוגל, 'מי הרג את אברהם יוסף ברל?', קתדרה, 69 (תשרי תשנ"ד), עמ' 165-174.

3 בתוך: 'ילקוט אחדות העבודה', א, תל אביב תרפ"ט.

4 בעבודה: קנטרס חברים, יפו, אלול תרע"ח, עמ' 79-89. 'דברים שלא בעתם' היה מאמרו הראשון של קושניר שהופיע בדפוס.

5 קושניר (לעיל, הערה 3), עמ' 164.

6 כפכפי, עמ' 192-193. 'למזכירות הוועדה הפועל להח' י' מרמינסקי (העתקה לברל כצנלסון), ח' אדר א תרח"ץ, אה"ע, חטיבת ברל II, תיק 2.

7 כפכפי, עמ' 193. הדברים מצוטטים מתוך המכתב, עמ' 3. התמונה נדפסה בתוך קובץ 'השומר', תל אביב תרצ"ח, עמ' 17.

הכניסו אותה לספר מתוך להיטותם 'להרבות בתמונות ראווה'. יש לציין כי תמונת ברל מעוטף בתכריכים נדפסה לראשונה עשרים ושש שנה קודם לכן, בספר 'זכר' שערך אלכסנדר זיסקינד רבינוביץ. אז"ר היה זהיר בערך חיי אדם ובכבודו לא פחות מקושניר.⁸

מדוע נכשלו עורכי 'ספר תולדות ההגנה' בשמירת האנונימיות של קמינצקי?

א. הם העלימו את שם חברו לשמירה של ברל בלילה שבו נפצע פצעי מוות, אף שבדיווח ב'הפועל הצעיר' נזכר שמו: '... יצא לשמור יחד את [=עם] אליהו',⁹ ודיווח זה היה בידם.
 ב. הם לא טרחו להזכיר את הפרסום שניתן ב'האחדות' וב'הפועל הצעיר' להרחקתם של אליהו קמינצקי וחיים צפתי מן 'השומר', 'בתור אנשים שאינם מסוגלים להיות שומרים',¹⁰ אף-על-פי שהודעות היו בידם.

ג. הם העלימו את העדות שרשם שאול אביגור מפיה של קיילה גלעדי: 'אליהו איתן (קמינצקי) הוצא מ"השומר" בגלל הריגת ברל'.¹¹ מן המכתב של אביגור אל יהודה סלוצקי מיום 29 במארס 1954 — שממנו מצטטת כפכפי — עולה בבהירות שגם אביגור וגם סלוצקי היו מודעים ל'מסיבות ההרג' של ברל,¹² ואף-על-פי-כן הקפידו שלא לנקוב בשמו של מי שהרג את ברל 'אולי לא בשגגה', כדבריה של כפכפי. היא מסתמכת על לבטיו של אביגור, שדעתו לא היתה נוחה מן המילים 'בשגגה או מתוך אי זהירות'.¹³ הוא הציע להשמיטן או להרחיקן אל סוף הפסקה, 'יהמבין יבין'.¹⁴ מילים אלו נותרו במקומן ואין לו לקורא ב'ספר תולדות ההגנה' אלא מה שענינו רואות. ד. אף שידעו היטב במי מדובר ועל שום מה הורחק קמינצקי משורות האגודה, בחזקת 'בלתי מסוגל להיות שומר', שמו נדפס ב'ספר תולדות ההגנה' ב'רשימת חברים שפרשו או התרחקו מן האגודה עד שנת תרע"ט מסיבות שונות.¹⁵ 'פרש' ? 'התרחק' או הורחק ?

אחרי שהפכתי והפכתי בהערותיה של כפכפי על מאמרי אני מתחזק בדעתי שעורכי 'ספר תולדות ההגנה' נכשלו בתיאור נסיבות מותו של ברל כשלוך כפול: נכשלו במעשה — בעצם ההעלמה של מידע שהיה ברשותם ובטשטושו, ונכשלו במחדל — בכך שהשאירו עקבות ורמזים המעידים על נסיון ההעלמה.

8 זכר ... מצבת זכרון לחללי הפועלים העברים בא"י, יפו תרע"ב. התמונה נדפסה במאמרי (לעיל, הערה 2), עמ' 166.

9 'מן השעה האחרונה, הפועל הצעיר, ג, 16 (כ"ט באייר תר"ע).

10 האחדות, ב, 1 (ב' בחשוון תרע"א); הפועל הצעיר, ד, 4 (ח' בכסלו תרע"א).

11 ש"א, 'אגב שיחה עם קיילה גלעדי', כפר גלעדי, 10 בספטמבר 1951, את"ה, עדויות, 773.

12 כפכפי, עמ' 191-192. התאריך שם שגוי וצ"ל אביגור אל סלוצקי, ציריך, 29 במארס 1954, את"ה, חטיבה 80, א.פ. 299, תיק 35.

13 ב"צ דינור (עורך), ספר תולדות ההגנה, א, א, תל-אביב, 1965, עמ' 219.

14 לעיל, הערה 12.

15 דינור (לעיל, הערה 13), א, ב, נספח נב, עמ' 892-894. באותה רשימה של אלו שפרשו או התרחקו מן האגודה 'מסיבות שונות' ניתן גם שמו של משה שר (משקה 'גוי'), חבר 'השומר' מ-1911. שר הרג בשוגג את מאיר'קה זנונוביץ בשדות מרחביה ב-24 במאי 1913. אביגור אל סלוצקי, לעיל, הערה 12.